

УДК 821.512.154

Бусурманкулова Г. Ж.
Ж.Баласагын атындагы КУУ
Кыргыз филология факультети
магистранты
mail.ru:buzu72@mail.ru

Бусурманкулова Г.Ж.
КГУ им.Ж.Баласагына
Магистрант филологического факультета

Busurmankulova G.J.
Kyrgyz National University named after J.Balasagyn,
Magistrant of faculty of philology
mail.ru:buzu72@mail.ru

Ш. ДҮЙШЕЕВ - ПУБЛИЦИСТ АКЫН

Ш. ДҮЙШЕЕВ - ПОЭТ-ПУБЛИЦИСТ

THEME: SH. DUISHEEV IS - POETPUBLICIST

Аннотация: бул макалада Кыргыз эл акыны Ш. Дүйшеевдин «Кайдыгерлик» аттуу ыр жыйнагы жөнүндө сөз болот. Анда акындын элге эң популярдуу публицистикалык мүнөздө курч жазылган ырлары адабий талдоого алынат.

Ачык сөздөр: поэма, публицистика, көркөм табылга, адабий талдоо, лирика, пейзаж.

Аннотация: В данной статье анализируется сборник «Кайдыгерлик» Ш.Дүйшеева. здесь дан литературный анализ самым популярным, острым стихам поэта, написанным в публицистическом стиле.

Ключевые слова: поэзия, художественный, литературный анализ, тексты песен, декорации.

Abstract: In this article, the collection “Kaidygerlik” by Sh. Dysheyev is analyzed. In this article analysis very popular rhymes, which was written in publicist style.

Keywords: Poetry, publicistika, artistic literature, the lyrics, the scenery.

Ш.Дүйшеевдин алгачкы чыгармачылыгында эле байкалган граждандык бийик пафос, патриоттук дух, саясий-публицистикалык тематика улам кийинки чыгармачылыгында даана көрүнүп, акындык эн тамга болуп калды. Анын мындай акындык өзгөчөлүгү “Кайдыгерлик” жыйнагынын чыгышы менен дагы бир жолу тастыкталып, элдин сүйүктүү акындарынын бири болуп калды.

Өзгөчө, акындын 1985-жылы жазылган «Кайдыгерлик» деген ырынан кийин акындын популярдуулугу ого бетер артты. Мындай популярдуулукка ээ болушунун дагы бир себеби

ырга С.Момобеков обон чыгарып, тынбай радио, телевидениеден ырдап эл тарабынан жылуу кабыл алынды. Көп өтпөй С.Момобеков «Эне тилди унуткандар», «Кыянаттык», «Эсиңе кел» деген ырларына да обон чыгарып убакта радио, телевидениеден берилип турган. Бул ырдын тагдыры жөнүндө С.Момобеков да минтип эскерет: “Мен бир ирет сахнага качып чыгып, «Кайдыгерлик» менен «Эне тилин унуткандарды» ырдаганда, залдагы эл туруп алып кол чапты. Мына ошондон баштап, бул ыр тынбай ырдалып калды» [1].

Бул ырлардын элге мынча катуу таасир

этиши жеке эле ага обон чыгып калышында эмес, эң биринчиден мазмунунда эл ичинде көп жылдап айтылбай келген чындыктын таамай, таасын айтылышы.

Акындын «Кайдыгерлик» ырынын формасында эркин курулуп, мазмуну менен формасы шайкеш келип турат. Эч кандай куулук шумдугу жок, атак-даңкка, сыйлыкка карабаган, Жасакер сүйлөбөгөн акын гана ушундай ырларды жазмак. Элдин көкүрөгүндө үйүгөн көйгөйлөрдү элдик акын гана ушундай сезип элдин өзүнө кайра тартууламак. Ыр көлөмдүү жазылып, мазмунунда кайдыгерликтин айынан ата салтыбыздын жоголушу, эл казынасынан ичип-жемейдин көбөйүшү, эне тилибиздин унутулуп баратышы, ичимдикке, сойкулукка бараткан жаштардын күндөн-күнгө көбөйүп баратышы сыяктуу курч проблемаларды камтыйт. Ырдагы көтөрүлгөн проблемалар ушунчалык таасирдүү чагылдырылгандыктан окуган окурман эмоцияга батпай окуй албайт. Ырдын куплетиндеги «кайдыгерлик» деген сөздүн улам кайталанып турушу ого бетер ырдын эмоцияналдык духун күчөтүп, көтөрүлгөн проблемалардын эл үчүн канчалык зыян экенин, дагы эле ал маселелер курч бойдон турганын эскертип турат.

Жыгылып жаткан жерде

Айды көрдүк,
тургуздадык!
Кайдыгерлик!
Кайдыгерлик!
Таш болуп катып калган

Таш боор,
Мерес жанды көрдүк,
Унчукпадык,
Кайдыгерлик!
Кайдыгерлик! [2]

Бул жөн гана куру кыйкырыктан турган турган саптар эмес. Бул акындын жан дүйнөсүнүн ачуу кыйкырыгы. Ырдын андан ары мазмунунда:

Жалгыздык башка түшсө
ашар кылып,
атаны – үй,
баланы – базар кылып,
биз тиккен дарак гана?
Сыйлаган кичүүлөрүн,
улуусун урматтаган адат кана?

жашоодо ыйды көрдүк,
сыйды көрдүк
жылдызсыз жылмайган түндү көрдүк,
жыргалдан көз ачылбай
жыгылып жаткан жерде
Күндү көрдүк,
тургуздадык! [2] –

Ошондой эле ырда жумушсуздуктун күч алышы, өтө өкүнүчтүүсү жаштардын ата-бабаларыбыздын салтын унутуп, тескерисинче жат көрүнүштөрдөн бат берилип кетип жатышы айтылат. Элдин келечегин ойлогон эрлерибиз азайып, О эл эсебинен байыгандар көбөйүп, бул күндөн-күнгө эл турмушу оорлоп баратканы көркөм чагылдырылат. Ырында философияга жык толгон ойлордон туруп, куру акыл наасат айтуу деле жок. Турмуш чындыгы кандай болсо дал өзүндөй туура, көркөм чагылдырып бере алган реалист акын. Ошондуктан жазуучу, филология илимдеринин доктору профессор Б.Усубалиев мындай деген жогору жана туура баасын берет: «Шакемдин поэзиясы да өзүнүн жүрөк титиреткен табигыйлыгы менен кимди болбосун өзүнө арбап турат. Дагы бир нерсени айта кетпесем болбос, ал – Шакемдин ашкере сүрөткерлиги. Ар бир нерсенин, адамдын келбетин, өзгөчө сырткы турпатын таамай тартуу жагынан бүгүнкү күндө Шакеме теңтайлашаар ким бар болду экен? Анын сүрөткерлиги ушунчалык, Шакем көзгө көрүнүп, кулакка угулбаган нерсенин гана эмес, түшүндө да элестетүүгө мүмкүн болбогон нерсенин, айталы, күйүттүн, кайгынын да келбетин сөз менен тартып бере алат. Кадалып окуган кишиге анын ар бир сабынан «кан» шорголоп турат. Ошондуктанбы, Шакемдин чөмөлөсү да, аптабы да, куду түрдүү кишидей чамгарактап жүргөнсүйт [3]. Биз дагы бул пикирге толук кошулабыз. Анткени, акындын ырларын окуганда, чынында патриоттук сезимиң, ар-намысың ойгонуп, кичинекей элиндин эртеңки тагдырына кабатырланбай койбойсуң. Себеби, акын турмуштун майда проблемаларынан баштап, чоң маселелерине чейин элдин жүрөгү менен сезип,

жөнөкөй, таасирдүү сөздөр аркылуу таасын, элестүү, курч, жүрөккө жеткен ырларды жазат. Мына ошондой таасирдүү ырларынын бири «Эне тилин унуткандар» аттуу ыры. Бул ырды талдоодон мурун окуп чыгалычы.

Тил жоголбойт.	Колу-бутсуз мунжуга тоголок бир!
Жоголсо, жоголот дил,	Ысыгыңа,
Уулуң дагы,	Суугуна тоңбогондор,
Кызың да,	Ырысын жеп, ыр-күүндү кордогондор.
Жоголот бил.	Кыргыз эмес, кыргызды төрткө бөлүп,
Тил жоголбойт.	Кылтындашып түлкүдөй
Жоголсо айланасың	Жойлогондор [2].

дейт да «ысыгына, суугуна, тоңбогондор, ырысын жеп, ыр-күүндү кордогондор» эл жери үчүн жакшылык кылып, келечегине күйөөрүнө деле ишенбейт. Өзү кыргыз туруп бир ооз кыргызча сөз билбеген кыргыз азыр четтен табылат. Өз эне тилин, тарыхын, үрп-адат, када-салттын билбеген маңкурттар үчүн эл-жер бир тыйынга турбасына көзү жеткен акын мына ушундай курч саптарды жазып отурат. Мындай эл деп элдин келечегин ойлогон окурман жогорудагыдай сезимди селт эттирген саптарды окугандан кийин келечекке кабатырланбай койбойт. Акындын тили курч, жөнөкөй жана көркөм. Ырынын формасы эркин курулган менен шар окулуп, берейин деген ою толук ачылып берилген. Ал жөнөкөй, жупуну биз күнүмдүк колдонуп жүргөн сөздөргө жан киргизип, эмоцияналдык күчүн арттырат.

Акындын «Кыянаттык» деген ырыда дагы эле эне тил проблемасына кайрылып, эми баары бүтүп кыргыздар жерлеринин атын орусча коюп тим болбой, ата-энеси койгон жакшынакай аттарын да бурмалап айтканына жаны кейип, аларды шылдыңга алат.

Жоломан Жорик атка конуп алган,	Ысымын Өмүраалы коюшкандар
Токтобай Толик атка конуп алган,	«Умру» деп,
Өмүрү узун болсун деп тилешип,	Умрали болуп алган![2] –

деп, акын ирониялоо менен «дегеле эмне болсо да, ата-баба калтырган аттарды калтыралычы?» деген сураныч менен ырын аяктайт. Акындын эне тилине арналган ар бир ырында байкалгандай, эне тил элдин эртеңи, келечеги экенин зар какшап, окуган окурманды да кошо ойлонтуп, бушайманга салгыдай бере алат. Акын жогорудагы саптарында эмнени айтпасын, салыштыруулары таамай, көркөм табылгага бай. Акын бир улут эмес бир өзөндүн да бакасынын да тили, дили барлыгын таап ала койгону аны эп келиштире кемелине келтире ишендирерлик деңгээлде сүрөттөй калганга маш. Акын коомдун көйгөй күрөө тамырын тастыктоодогу тактыгы, таасындыгы, тапкычтыгы, сезгичтиги, анын тубаса таланттуу акын экендигин дагы бир жолу айкындайт.

«Эсиңе кел» деген ырын эмоцияга батпай жөн окуй албайсың. Бул ырдын мазмунунда кыргызга жат көрүнүштү жүрөк титиреткен деңгээлде чагылдырып берет. Ырдын мазмунунда Нижне-Серафимов кыштагындагы карылар үйүндө жашаган кары адамдардын аянычтуу тагдырларын сүрөттөйт. Эшиктен жөн салды кирген кишеге мени алып кеткени келдиби деп жалдырап караган кары адамдын каректен калтырап жаш толгон аянычтуу тагдырын өз көзү менен көргөн акын аны ырга салып адамдарды ыйманга, боорукерликке чакырат. Чакырып гана тим болбостон кыргыздын тарыхында ата-энесин батырбаган бала болчу эмес эле, ал эми бул көрүнүш – бүгүнкү күндүн чоң трагедиясы экенин, мындай көрүнүштү токтотуп ата салтыбызда жок төбө чачын тик турган мындай жоруктарды токтотууга шашылат. Башкасын кой ата салтты бек сактап, кыргыздын накта жүзүн көрсөткөн Талас менен Ат-Башыдан келген карылардын тагдырлары ого бетер бушайманга салганын төмөнкү саптардан даана көрүнөт

Калкыңа Талас баткан
Каныкей, Манас баткан,
Калкыңа кыргыз баткан

Кадимки Чыңгыз баткан
Бир кемпир баткан жокпу,
Бир кемпир баткан жокпу? [2]

Мындай коомдогу болуп жаткан терс көрүнүштөрдү акындын публицистикалык мүнөздө жазылган “Кел сүйлөшөлү”, “Эсиңе кел”, “Кыргызбай менен Кыргызгүлдүн баяны”, “Эне тилин унуткандар”, “Күт эми Эштек байке”, “Кыянаттык”, “Ысык-Көлдү сакта дейсиң”, “Шамал”, “Эне” деген ырларын мисал келтирсек болот.

Колдонулган адабияттар:

1. Момбеков С. «Үзөңгү-Кууш үзүлүп калганын кимге айтам»// Агым, 2002-жыл, 11- январь.
2. Дүйшеев Ш. Арабадагы ыр. – Б.: Шам, 1999. – 139- б.
3. Усубалиев Б. Жок дегенде Эштегиң калаар...// Республика, 2001, 10- август.

